

Plutarh

O Aleksandrovoj fortuni ili vrlini

Tit Livije

Aleksandar i vojskovođe
Rimske republike

Priredivanje, prevod sa starogrčkog
i latinskog i napomene

DEJAN ACOVIĆ

BUKFALE

1. Fortuna kazuje da je Aleksandar njeno delo, i samo njeno. Ali neke se napomene moraju učiniti sa filozofskog stanovišta, i za račun Aleksandra, koji bi bio smetenjak i neznalica, ako bi se mislilo da mu je sve došlo kao dar, pa neka je i iz ruku fortune, i oduzela bi mu se izvrsnost zadobijena uz mnogo krvi i rana koje su sledile jedna za drugom. *Mnoge je noći on proveo besane, mnoge dane krvave prošao usred boja neprestanog*¹, protiv silnih vojski i bezbrojnih plemena, protiv bezdanih reka i planinskih lanaca čije vrhove strela ne može da dosegne, vođen mudrim namerama, jasnim ciljem, muškom hrabrošću i razboritošću.

2. Ako bi fortuna htela da stavi svoje ime na njegova postignuća, mislim da bi joj on kazao: Ne oti-
maj mi moju vrlinu i ne oduzimaj mi slavu. Darije je tvojih ruku delo: on koji je bio rob i glasnik kraljev, njega si učinila moćnim gospodarem Persije²; i

¹ Prema Homeru, *Ilijada*, IX 325–326.

² Darije III Kodoman, (380–330. p.n.e), prema grčkom nazivu, Artashata na persijskom; njegova majka Sisi-gambis bila je ćerka kralja Artakserksa II.

Sardanapal³, na čije si čelo stavila kraljevsku dijamantu, premda je svoje dane provodio u purpuru. Ali ja sam, posle moje pobede kod Arbele⁴, došao u Suzu, i Kilikija⁵ mi je otvorila široki Egipat; do Kilikije došao sam preko Granika⁶, koji su mi Mitridat i Spitridat⁷ svojim leševima premostili. Diči se, ponosita fortuno, i svoju vlast širi nad kraljevima koji nikada nisu zadobili ranu niti prolili kap krvi. Oni su ljubimci fortune, ljudi kakav je bio Oho⁸, ili Artakserks, oni koje si u samom času rođenja postavila na Kirovo prestolje. Moje telo nosi mnoge znake protivnički nasklonjene fortune, a ne savezničke. Prvo, kod Ilira, ranjen sam u glavu kamenom, i u vrat hicem iz pračke.⁹ Potom, na Graniku, glavu mi je posekao neprijateljski bodež, kod Isa bedro mi je rasporio mač. Kod Gaze članak mi je ranila strela, rame mi je iščašeno i s mukom se pokretalo. Kod Marakande kost moje noge pocepala je strela. Potom

³ Prema Ktesiji sa Knida Sardanapal je poslednji kralj Asirije; živeo je najverovatnije u VII v.p.n.e; prikazan kao dekadentna ličnost odana raskoši i orgijama bio je omiljeni lik u književnosti.

⁴ Godine 331. p.n.e; češće se navodi naselje Gaugamela pored kojeg se odigrala bitka.

⁵ Bitka kod Isa, 333. p.n.e.

⁶ Godine 334. p.n.e.

⁷ Satrapi, upravitelji provincija Persijskog kraljevstva.

⁸ Artakserks III (358–338. p.n.e).

⁹ Ovo ranjavanje Aleksandrovo nije poznato u postojećim izvorima.

su me čekali udarci koje sam primio kod Indijaca, i od gladi. Među Asakenima ranjen sam strelom u rame, a kod Gandrida¹⁰ u nogu. Među Malijcima vrh strele duboko se zario u moje grudi i tamo zakopao svoj čelik; zadobio sam i udarac iz praćke, kad su se lestve koje smo privukli zidinama srušile. Fortuna je samo mene udarala, lišavajući neplemenite varvare i ne hrabre protivnike takvih iskustava. Da me Ptolemej nije zakrili štitom, i da Limnej nije zauzeo položaj pokraj mene, prema kojem su letele desetine strela, i da moji Makedonci nisu navalili na zidine svom silinom i poletom, tad bi to bezimeno selo u varvarskoj zemlji bilo grobnica Aleksandrova.

3. Štaviše, bilo je iskušenja i tokom samog pohoda: oluja, bezvodice, bezdanih reka, visova stenovitih i pticama nedostupnih¹¹, čudovišnih divljih zveri, divljih naroda, sa vazda promenljivim vladarima, uvek na izdaju spremnim. Bilo je teškoća i pre samog pohoda: Grčka je još uvek bila upetljana u Filipove ratove; Teba, podižući se na noge nakon pada, skidala je prašinu Heroneje sa svoga oružja, a Atina je pružala ruku pomoći Tebi. Sva se Makedonija tresla od pobune i gleda-

¹⁰ Takođe nepoznato.

¹¹ Kod Arijana: *Anabasa*, IV 28; sanskrtski naziv stene *Avarana* Grci su protumačili kao A-ornos = nedostupan i pticama; Ser Aurel Stajn stenu identifikuje kao visoravan Pir-s'ar: *On Alexander's Track to the Indus*, 1929.

la put Aminte i dece Eropove.¹² Iliri su se ponovo pobunili a nevolje sa Skitima nadvile su se nad susede Makedonije koji su prolazili kroz društvena previranja; persijsko zlato slobodno je teklo kroz ruke demagoga na svim stranama, i pomagalo da se uzburka Peloponez; Filipove riznice bile su ispražnjene, a postojao je i dug od dve stotine talanata, kako beleži Onesikrit.¹³ U takvoj nemaštini i tako nesigurnim okolnostima, jedan mladić, štaviše, jedva stariji od dečaka, imao je smelosti da se nada Vavilonu i Suzi; pri tom, da zamisli vladavinu svetom, računajući samo na trideset hiljada pešaka i četiri hiljade konjanika pod svojom rukom; prema Aristobulu¹⁴, to je bio njihov broj.¹⁵ Ali kralj Ptolemej uvećava ga na trideset hiljada pešaka i pet hiljada konjanika, Anaksimena na četrdeset tri hiljade pešaka, pedeset pet hiljada konjanika. A veliki i slavni ratni kovčeg koji je fortuna spremila za njega, sadržavao je samo sedamdeset talanata, kao što

¹² Nije dovoljno poznata ova zavera, u inače kontroverznoj situaciji prilikom Aleksandrovog dolaska na presto, videti kod Diodora, XIV 37 i 89; Aminta se kasnije pridružio Dariju i poginuo je nakon bitke kod Isa.

¹³ Istorijski pisac, jedan od učesnika pohoda; njegovo delo još je u antici smatrano nepouzdanim.

¹⁴ Takođe jedan od pisaca Aleksandrove istorije; Arijanu je pored Ptolemeja služio kao glavni izvor.

¹⁵ O različitim prikazima Aleksandrovih snaga videti kod Plutarha, *Aleksandar*, 14, potom Arijana I 11, i Aleksandrov vlastiti prikaz kod Arijana VII 9.

kaže Aristobul, premda Durid kazuje da je to bio novac za samo trideset dana.

4. Da li je tada Aleksandar bio bezuman i brzoplet da krene sa tako skromnim snagama na tako veliko carstvo? Nikako. Jer, ko je ikada imao bolju spremu od njega? Duševnu veličinu, britku pamet, vladanje sobom, i hrabrost, filozofija mu je pružila za ovaj pohod. Da, kada je prešao u Aziju, ono što je dobio od učitelja Aristotela bilo je više od onoga što je imao od svog oca Filipa. Premda verujemo onima koji kažu da je Aleksandar jednom rekao da su ga *Ilijada* i *Odiseja* pratile na pohodu, pošto Homera poštujemo, treba li ipak veće poverenje pokloniti onima koji tvrde da su Homerova dela njemu bila uteha nakon napora i uroda u časovima dokolice, te da su mu istinska pratnja bila filozofska učenja i dela o hrabrosti, vladanju sobom takođe, i duševnoj veličini. Naravno da je očito to da Aleksandar nije ništa pisao o tim stvarima, bilo u silogizmima ili aksiomima, niti je bio u prilici da korača Likejem, niti da raspravlja u Akademiji. To je prema merilima onih koji smatraju filozofiju pre misaonim nego delatnim traganjem. Ipak ni Pitagora nije ništa pisao, ni Sokrat, ni Arkesilaj, ni Karnead, najizvrsniji među filozofima. Niti su ovi filozofi bili neprestano zauzeti strašnim ratovima, niti su krotili varvarske kraljeve, niti su osnivali grčke gradove među divljim plemenima, niti su takva neuka plemena učili zakonima i privodili miru.

Premda su imali vremena na pretek, prepuštali su filozofsko pisanje sofistima. Odakle onda proizlazi naše ubeđenje u to da su bili istinski filozofi? Svakako iz onoga što su govorili, kako su živeli, i šta su podučavali. Neka prema ovim načelima bude prosuđivan i Aleksandar. Iz njegovih reči, iz njegovih dela, iz poduke koju je ostavio, uvideće se da je zaista bio filozof.

5. Najpre, ako hoćete, razmotrimo i uporedimo Aleksandrove učenike sa Platonovim i Sokratovim. Platon i Sokrat podučavali su učenike sjajno obdarene po prirodi, koji su govorili isti jezik; iako ništa drugo nisu razumeli, mogli su da razumeju grčki. Čak i na taj način Platon i Sokrat mnoge nisu valjano obrazovali. Njihovi učenici, kao što su Kritija, Alkibijad i Klitofon, krenuli su drugim putevima.

Ali ako ispitajte posledice Aleksandrove poduke, videćete da je naučio Hirkance da poštuju bračne veze, da je naučio Arahošane da obrađuju zemlju, da je ubedio Sogdijance da čuvaju svoje roditelje, a ne da ih ubijaju, i Persijance da poštuju svoje majke, a ne da se njima žene. O, nadmoćne snage filozofskog ubeđivanja koja je dovela do toga da Indijci poštuju grčke bogove, i Skiti da sahranjuju svoje mrtve, a ne da ih proždiru. Divimo se Karneadovoj moći koja je navela Klitomaha, ranije zvanog Hazdurbal i Kartaginjanina poreklom, da usvoji grčke običaje.¹⁶ Divimo se karakteru

¹⁶ Videti kod Diogena Laertija, IV 67.

Zenonovom zato što je ubedio Diogena iz Vavilona¹⁷ da se bavi filozofijom. Ali kada je Aleksandar pripitomio Aziju, čitao se Homer, a deca Persijanaca, Suzijanaca, i Gedrošana, učila su da govore tragedije Sofokla i Euripida. Premda je Sokrat, kada je bio optužen da uvodi strana božanstva, dospeo u tamnicu zbog krivokletnika koji su okužili Atinu, posredstvom Aleksandra Baktrija i Kavkaz naučili su da poštuju bogove Grka. Platon je napisao knjigu o idealnom državnom uređenju, ali zbog njegovog strogog karaktera nije ubedio nikoga da ga sprovede u delo; Aleksandar je osnovao više od sedamdeset gradova među divljim plemenima i rasejao je u Aziji grčke upravitelje, te tako savladao njen necivilizovani i okrutni način života. Malo nas pročitao je Platonove *Zakone*, a mirijade ljudi služili su se Aleksandrovim zakonima, i još se njima služe. Oni koje je pokorio Aleksandar srećniji su od onih koji su umakli njegovoj ruci; ovima nije imao ko da okonča tegobno življenje, dok je pobednik one ostale primorao da vode srećan život.¹⁸ Stoga se čini ispravnim primeniti Temistoklovu izreku na narode koje je pokorio Aleksandar. Kada je Temistokle kao prognanik dobio velike darove od Artakserksa i to da mu tri grada plaćaju tribut, jedan za žito, drugi za vino,

¹⁷ Diogen iz Seleukije u Mesopotamiji (Diogen Laertije, VI 81), najpre je bio učenik Hrisipov a potom je uveden u Zenonovu, stoičku, školu.

¹⁸ U izvorniku: τοὺς δὲ ἡνάγκασεν εὐδαιμονεῖν!

treći za namirnice, uzviknuo je: *Deco moja, propali bismo, da nismo propali*. Tako bi se s pravom moglo reći za one koje je pokorio Aleksandar. Ne bi bili civilizovani, da nisu prethodno pobeđeni. Egipat ne bi imao svoju Aleksandriju, ni Mesopotamija svoju Seleukiju, niti Sogdijana svoju Profatasiju, niti Indija svoju Bukefalu, niti Kavkaz svoje grčke gradove; osnivanjem ovih gradova na ovim mestima, divljaštvo je postepeno iskorenjeno a loši običaji promenili su se u bolje. Ako, dakle, filozofima sledi najveće priznanje za to što duše tvrde i sirove pripitomljuju i uravnotežuju, te ako je Aleksandar pokazao da je izmenio divlju prirodu nebrojenih plemena, s dobrim ga razlogom možemo smatrati veoma velikim filozofom.

6. Štaviše, veoma poštovana *Država* od Zenona, osnivača stoičke škole, može se svesti na jedno glavno načelo: žitelji ovog sveta ne treba da žive podeljeni prema svojim ustrojstvima, u pojedinačnim gradovima i zajednicama, nego sve ljude treba smatrati jednom zajednicom i jednom državom, sa zajedničkim životom i zajedničkim poretkom, kao stado koje pase na okupu i deli ispašu zajedničkog polja. Ovo je Zenon napisao kao sanjariju, izmaštanu predstavu valjane i filozofske zajednice; Aleksandar je ideju sproveo u delo. Aleksandar nije sledio Aristotelov savet¹⁹ da Grke

¹⁹ Aristotelovo ime se inače ne povezuje sa ovim preporukama.

gleda kao vođa, a druge narode kao gospodar; da na Grke gleda kao na prijatelje i rođake, ali da se spram drugih naroda vlada kao da su bilje ili životinje; da je tako činio suočio bi svoje vođstvo sa brojnim sukobima, proterivanjima i opasnim pobunama. Ali pošto je smatrao da je sa neba poslati upravljač svima, i posrednik u čitavom svetu, one koje nije mogao rečima da ubedi da mu se priključe pobedio je silom oružja, i u jedno je telo sakupio ljude sa svih strana, sjedinjujući ih i mešajući u jednom peharu, ljudske živote, njihove naravi, sklapanje braka, sam način života. Zapovedio im je da svojom domovinom smatraju čitavu ekumenu, da je drže kao svoju utvrdu i akropolj, da rođacima smatraju sve dobre ljude, a strancima samo nevaljale; zapovedio je da se ne čini razlika između Grka i varvarina prema hlamidi i okruglom štitu, prema kaftanu i krivom maču, nego glavna odlika Grka treba da se vidi u vrlini, a varvarina u nevaljalosti; hrana i odeća, brak i način života, treba da budu zajednički svima, pošto su stopljeni u jedno vezama krvi i potomaka.

7. Demarat iz Korinta, jedan od Filipovih bliskih prijatelja, kada je video Aleksandra u Suzi, uzviknuo je sa suzama u očima da su svi Grci koji su umrli pre toga dana lišeni velike radosti, pošto nisu videli Aleksandra na Darijevom prestolu. Ali ja, Zeusa mi, ne osećam nikakvu zavist prema onima koji su videli taj prizor, pošto je to bilo

Plutarh i Tit Livije – dva pogleda na Aleksandra Velikog

Aleksandar III Makedonski (356 – 323. g. p.n.e), nazvan Veliki, jedna je od onih ličnosti iz drevne istorije za kojom interesovanje nikako ne jenjava. Vekovima već slažu se kockice životnog mozaika njegovog, i ispituju se posledice njegovog fascinantnog i meteorskog osvajackog, politickog i kulturalnog pohoda, koji je redefinirao obzorja tadašnjeg sveta i doveo u kontakt raznorodne kulturne i politicke sisteme. Sama njegova ličnost, okružena posebnom aurom i protivrečna u svojoj prirodi, maltene je od samoga početka pružala sasvim poseban izazov ljudima od pera, zvaničnim istoričarima te obrazovanim i neobrazovanim laicima. Njegova dela, od plemenitih postupaka i civilizatorskog delovanja do nerazumnih ispada i lagano narastajuće megalomanije i tiranske vladavine, bila su predmet obrade pisaca iz raznolikih kulturnih i jezičkih obrazaca. Takođe, kao božanski potomak, prešao je u mitotvorstvo različitih kultura: bio je bog, svetac i heroj, prethodnik mesije iz roda Davidovog i tragalac za rajem u hrišćanskim narativima.

Ako ovom prilikom ostavimo po strani epigrafske i arheološke izvore, koji su sami po sebi ponekad kontradiktorni i veoma teški za tumačenje, ostaje činjenica da danas ne postoje pisani izvori iz vremena samog Aleksandra; nestali su ili su sačuvani u veoma malobrojnim fragmentima sastavi njegovih savremenika,

pratilaca na pohodu i učesnika u komandnom lancu koji su imali književnih ambicija. Najbliži živom Aleksandru bio je Kalisten iz Olinta, nećak slavnog Aristotela, zvanični istoričar pohoda koji je kasnije nastradao zbog protivljenja Aleksandrovom azijanizmu. Fantastični elementi, koji su se počeli javljati još za života samoga Aleksandra, u njegovom delu, uticali su na potonji razvoj romaneskne tradicije¹.

Tendenciji dodavanja fantastičnih i bajkolikih elemenata, kojoj se prema nekim izvorima protivio i sam Aleksandar, na neki se način suprotstavlja tendencija „analitičke“ istorije u potonjim vremenima koja je pokušavala da na osnovi tada postojećih izvora dopre do istorijskog Aleksandra. Istorija njegovog doba, i onog što je usledilo, osniva se prevashodno na derivativnim književnim sastavima pisaca iz rimskog razdoblja².

¹ Poseban proizvod ove tradicije jeste takozvani *Roman o Aleksandru* koji se javlja u nekoliko verzija; u srednjovekovnoj srpskoj književnosti – *Srpska Aleksandrida: Stara srpska književnost II*, Novi Sad/Beograd, 1970; kritičko izdanje: *Srpska Aleksandrida*, SANU, Beograd, 1985. Pseudo-Kalisten na srpskohrvatski je preveo Zdeslav Dukat: *Život i djela Aleksandra Makedonskog*, Novi Sad, 1987.

² Počev od Drugog punskog rata i Plautove komedije Rimljani se pobliže upoznaju sa Aleksandrom, upravo mu oni i daju apelativ Veliki, Magnus – Grci su Aleksandra nazivali Aniketos, Nepobedivi; Pompej, takođe Veliki, svoju frizuru udešava prema Aleksandrovoj dok je Oktavijan Avgust bio u prilici da poseti njegovu grobnicu u Egiptu; prema Dionu Kasiju, LXXVIII 22, najveći obožavalac Aleksandra, Philalexandrotatos, među rimskim imperatorima bio je Karakala koji je, uzgred rečeno, dodelio rimsko građansko pravo svim stanovnicima carstva.

Najpotpuniju antičku monografiju o Aleksandru Velikom napisao je Arijan iz Nikomedije u Bitiniji (Ἀρριανός, 86–146. n.e), nakon dobijanja rimskog građanskog prava Flavius Arrianus. Ovaj vojnik, rimski državni činovnik, plodan pisac te bliski prijatelj i saradnik imperatora Hadrijana, svoj narativ o Aleksandru, poznat pod nazivom *Aleksandrova Anabasa* (Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου)³, gradi razložno i studozno, koristeći veći broj izvora među kojima posebno ističe Aristobula i Ptolemeja. Pokušava, i u velikoj meri uspeva, da obrazovanoj rimskoj publici II veka svestrano predoči veoma kompleksnu ličnost Aleksandrovu; ne libi se da prizna svoje divljenje Aleksandru, premda, kako se narativ razvija, uvodi moralizatorske stavove, bazirane na filozofiji stoicizma, u kojima kritikuje njegova zastranjenja. Arijanova monografija ostaje jedno od velikih dela grčke i rimske antike.

Plutarh iz Heroneje

Između XVI i XIX veka jedan od najpopularnijih klasičnih pisaca u Evropi bio je Plutarh (Πλούταρχος). Njegovom delu se divilo, zbog produbljenog razmišljanja i informativne vrednosti, i služilo je kao izvornik anegdota i moralnih primera; uticalo je na razvoj biografije, eseja i istoriografije. Iz njegovih *Uporednih biografija* nastajala je, i danas prisutna, opšte prihvaćena slika velikih istorijskih figura Grčke i Rima.

³ Naziv i podelu na sedam knjiga monografija duguje slavnoj prethodnici Ksenofontovoj *Anabasi*; sam Arijan smatrao je sebe novim Ksenofontom; na srpskom: Flavije Arijan, *Pohod Aleksandra Velikog*, prev: D. Acović, Dereta, Beograd, 2015.

Plutarh je rođen 46. godine nove ere u Heroneji, u Beotiji. Njegov otac Aristobul i sam je bio biograf i filozof. Studirao je matematiku i filozofiju u Atini kod peripatetičara Amonija. Javne funkcije vodile su ga često u Rim, gde je držao javna predavanja i stekao brojna prijateljstva, među koja se svakako mogu ubrojati i poznanstva sa imperatorima Trajanom i Hadrijanom. Prema *Sudi*, vizantijskom leksikonu iz X veka, Trajan mu je dodelio visoko zvanje konzulara. Izveštaj Eusebija, crkvenog istoričara IV veka, prema kojem je Plutarha Hadrijan imenovao za guvernera Grčke, najverovatnije je apokrifan. Jedan natpis iz Delfa kazuje nam da je imao rimsko građansko pravo; njegov rimski nomen, porodično ime, *Mestrius*, bez svake sumnje adoptiran je od prijatelja Lucija Mestrija Flora, rimskog konzula.

Plutarh je dosta putovao, međutim, obično je prebivao u Heroneji u kojoj je odavljao visoke građanske funkcije i vodio školu sa filozofijom, posebno etikom, kao glavnim delom kurikuluma. Održavao je bliske veze sa Akademijom u Atini, imao je i atinsko građansko pravo, i sa Delfima, gde je obavljao doživotnu svešteničku funkciju. Nije tačno utvrđen broj članova porodice Plutarhove; u utešnom pismu svojoj supruzi Timokseni, po smrti male kćeri, pominje četiri sina. Umro je nešto posle 119. godine.

Obimno je književno delo Plutarhovo; 227 naslova sadrži takozvani Lamprijin katalog, u kojem se nalaze i neki neautentični. Vremenski sled nastajanja pojedinih spisa ne može se precizno utvrditi. Njegova popularnost poglavito počiva na *Uporednim biografijama* (*Βίοι Παράλληλοι*)⁴, grčkih i rimskih vojskovo-

⁴ Plutarha su kod nas pretežno prevodili Miloš N. Đurić, Albin Vilhar i Ksenija Maricki Gađanski.

đa, zakonodavaca, besednika i državnika. Biografije, posvećene Trajanovom prijatelju Sosiju Senecionu, koji se pominje u biografijama Demostena, Tezeja i Diona, bile su namenjene tome da podstaknu uzajamno poštovanje između Grka i Rimljana. Takođe, uzdizanjem plemenitih postignuća i karaktera, trebalo je da pruže obrasce valjanog delovanja i ponašanja.

U skladu sa načelnim stavom, iznetim na početku upravo Aleksandrove biografije, po kojem on *ne piše istoriju, nego životopis*⁵, Plutarh se kroz Aleksandrova *dicta et gesta* upustio u traganje za njegovim karakterom, želeći takođe da ispita delovanje tog karaktera na životna postignuća mladog osvajača. Samo je po sebi razumljivo to da je Plutarhovo interesovanje primarno filozofsko, odnosno etičko, ali ni istorijska strana nije zanemarena, premda mu se može uputiti poneka zamerka zbog načina izlaganja određenih činjenica, naročito vojnih, i hronološkog sleda. Produbljena filološka analiza, ali i letimično čitanje, pokazuju da je Plutarh koristio veliki broj raznorodnih izvora; sama materija raspoređena je prema opštoj zamisli i generičkoj konstrukciji; čitan u paru sa biografijom Julija Cezara, Plutarhov životopis Aleksandra sam za sebe čini posebnu literarnu kategoriju među antičkim izvorima. Jezik i stil Plutarhov razrađeni su do najsitnijih detalja i osnivaju se na antičkoj prozi; takođe, životnost portreta i ritam pripovedanja uzrok su Plutarhove široke čitanosti u raznim razdobljima.

Plutarhova zbirka etičkih, religijskih, prirodno-naučnih, političkih i literarnih spisa, poznata pod opštim nazivom *Etički zbornik* (*Ἠθικά*, na latinskom *Mora-*

⁵ *Aleksandar*, 1: Οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους.

Sadržaj

O Aleksandrovoj fortuni ili vrlini	9
Aleksandar i vojskovođe rimske Republike	69
Dejan Acović: <i>Plutarh i Tit Livije – dva pogleda na Aleksandra Velikog</i>	75